

Omförhandling och medling

– Att lösa konflikter och fortsätta samarbeta

Av Juris doktor, vicehäradshövding och Universitetslektor Petra Sund-Norrgård, Helsingfors universitet

Innehåll

1 Inledning.....	2
1.1 Syfte	2
1.2 Bakgrund och utgångspunkter.....	2
2 Långvariga samarbeten i praktiken	4
2.1 Behovet av flexibilitet.....	4
2.2 Några undersökningar	4
3 Konfliktlösningen i långvariga samarbetsavtal	6
3.1 Kort om mekanismerna.....	6
3.2 Omförhandling och hardship	7
3.2.1 Omförhandlingsklausulen och AvtL 36 §	7
3.2.2 Hardship enligt PECL, DCFR och Unidroit Principles	9
3.2.2.1 Inledning.....	9
3.2.2.2 Omförhandling till följd av hardship	11
3.2.3 Omförhandlingsklausulens betydelse och utformning	13
3.3 Medling	15
3.3.1 Kort om begreppet.....	15
3.3.2 Reglerna för Finlands Advokatförbunds förlikningsförfarande.....	17
3.3.3 Medlingens (im)popularitet	18
4 Sammanfattning och slutsatser	19
Källor.....	20

1 Inledning

1.1 Syfte

Långvariga samarbeten kräver inte att avtalsparterna i allt fokuserar på riskfördelning. Om de behöver varandra för att kunna nå ett gemensamt mål är risken för att den ena parten ska agera opportunistiskt och egoistiskt inte överhängande. Långvariga samarbeten kräver i stället tillräckligt flexibla avtal som kan modifieras i takt med att omständigheterna ändras. Punktuella avtal (t.ex. köp) är inte

på samma sätt beroende av en inbyggd förmåga att följa tiden, utan de kan redan från början upprättas på ett (mer eller mindre) uttömmande sätt.

Långvariga samarbeten är därmed ofta betjänta av avtal som t.ex. inkluderar omförhandlingsklausuler för att öka flexibiliteten. Detsamma gäller tvistlösningsklausuler som förespråkar medling. Beroendeförhållandet som har vuxit fram mellan parterna motiverar en snabb, smidig lösning av svårigheter och problem så att samarbetet kan fortsätta. Det finns knappast något snabbare, eller billigare, sätt att lösa en konflikt än att i ett så tidigt skede som möjligt diskutera och förhandla *inter partes*. I en situation där olika partsförhandlingar inte räcker till är medling ofta ett vettigt följande steg.

Trots behovet av flexibilitet saknar många samarbetsavtal omförhandlingsklausuler. Parterna väljer därtill ofta att i avtalet skriva in en tvistlösningsklausul i standardform som endast föreskriver skiljeförfarande. Avtalen upprättas sålunda inte på ett optimalt sätt. Artikelns syfte är att lyfta fram dessa problem och understryka vikten av att ingå tillräckligt flexibla och smidiga samarbetsavtal, dvs. avtal som fungerar för parterna.

1.2 Bakgrund och utgångspunkter

De långvariga samarbetsavtalen och deras särproblem har t.ex. i USA uppmärksammats i den s.k. relationsavtalsdebatten, vilken emellanåt har varit livlig. Med begreppet relationsavtal (översättning av engelskans *relational contract*) avses avtal, som ofta är långvariga, med öppna frågor till följd av att det är omöjligt att exakt slå fast hela utbytet när avtalet ingås. Parterna löser dessa frågor fortgående *inter partes* då det behövs. Avtalet är därmed en process som följer marknaden och parterna förutsätts samarbeta och jämka relationen i takt med externa och interna förändringar.¹ Macneil är den som, tillsammans med Macaulay, allmänt ses som en föregångare när det gäller att betrakta avtal ur en synvinkel som tillskriver relationen och samarbetet mellan avtalsparterna betydelse.²

I Finland har särskilt Karhu (f.d. Pöyhönen) lyft fram behovet av att se avtalet som en process för att kunna lösa de problem som uppstår i nutidens avtalsrätt. Han är – vid sidan av bl.a. Nystén-Haarala, Häyhä och Wilhelmsson – en central representant för den moderna avtalssynen i Finland. Den moderna avtalssynen kan sägas vara mer dynamisk än den klassiska; t.ex. tillmäts ändringar efter avtalsingåendet betydelse i avtalstolkningen. Avtalet ska snarare genomföras än hållas, varför omförhandlingar och jämkning *inter partes* är normala företeelser. Ett sådant agerande är naturligt i en situation där parterna är beroende av varandras insats för att kunna nå ett långsiktigt, gemensamt mål. Avtalets primära fokus ligger därmed inte på riskfördelning, utan snarare på ett fungerande samarbete.³

Ett modernare tänkesätt medför också en mer avslappnad och realistisk syn på själva avtalsdokumentet: i och med att framtiden svårligen kan förutses, i synnerhet om också marknaden är instabil, behöver inte heller samarbetsavtalet vara heltäckande, utan ett mer rudimentärt avtal kan fungera alldeles utmärkt.⁴ Det är rationellt att avtala om samarbetets spelregler, vilket dock inte är detsamma som att alltid sträva efter att ingå heltäckande avtal. Det handlar snarare om att i avtalet inkludera mekanismer för kommunikation mellan parterna och därtill komma överens om hur framtida substansfrågor ska lösas: t.ex. omförhandlingsklausuler och klausuler som föreskriver upplys-

¹ Se t.ex. Goetz & Scott 1981 s. 1091, Nassar 1995 s. 58, Speidel 2000 s. 823 ff, Macaulay 2000 s. 786 ff, s. 800 ff, Macaulay 2003 s. 45 ff och Suchman 2003 s. 92 f.

² Se Macneil 1985 s. 483, Gordon 1985, Whitford 1985, Eisenberg 2000, Mertz 2000 och Lees 2001.

³ Se t.ex. Pöyhönen 1988 s. 211 ff, s. 231, s. 374, Wilhelmsson 1993 s. 20 f, s. 36 ff, s. 40, Häyhä 1996 s. 220 f, Häyhä, *DL* 1996 s. 314 f och Nystén-Haarala 1998 s. 18 ff.

⁴ Se även Eckhard & Mellewigt 2005 s. 26: "... an instable market and technological environment of the transaction calls for the use of 'contingency adaptability' provisions since these support an equitable adaptation of the exchange relationship as new challenges emerge."

ningsplikt kan vara till stor hjälp.⁵ Det kan vara skäl att ingå ett medvetet dynamiskt avtal, dvs. ett avtal som redan från början är tänkt att kompletteras under avtalstiden.⁶

I långvarig avtalsverksamhet kan det löna sig att över lag betona ett *ex ante*-tänkesätt. Då satsar man på att upprätthålla goda affärsrelationer och fungera på ett sådant sätt inom organisationen att potentiella problem identifieras i ett tidigt skede för att förhindra konflikter. Förfarandet har i doktrinen benämnts föregripande avtalsverksamhet (*Proactive Contracting*)⁷ och kan sägas böttna i den preventiva juridiken (*Preventive Law*).⁸ Att problem och olika konflikter med tiden har en tendens att eskalera och förvärras har uppmärksamats också inom ramen för s.k. konflikthanterings-teori (*Conflict Management*).⁹

2 Långvariga samarbeten i praktiken

2.1 Behovet av flexibilitet

Innan omförhandling och medling diskuteras finns det skäl att kort se på hur långvariga samarbeten fungerar i praktiken. Det finns undersökningar som kan belysa åtminstone vissa för artikeln relevanta frågor. Flera av dem visar att det finns ett behov av flexibilitet såväl då avtal fullgörs som då tvister löses, men att de skriftliga avtalen trots detta ofta inte är särskilt flexibla.

2.2 Några undersökningar

I den s.k. SOPO-rapporten presenteras resultaten av en empirisk undersökning av åtta finska internationellt verksamma företag på försäljningssidan inom s.k. livscykelverksamhet. Då är det inte endast fråga om att t.ex. producera och sälja maskiner, utan också service och underhåll av maskinerna ingår så att hela produktens livscykel omfattas.¹⁰ Undersökningen baserades på 58 intervjuer av totalt 35 personer med olika utbildning (teknisk, kommersiell eller juridisk) och med olika arbetsuppgifter (såsom VD, projektchef, företagsjurist) i företagen. Dessutom granskades skriftlig dokumentation (såsom avtal, handböcker, avbildade försäljningsprocesser).¹¹ En slutsats var att företagen var överens om att avtalsändringar snarare var regel än undantag inom livscykelverksamhet, varför mekanismer för att implementera ändringar, såsom *hardship*-klausuler¹², borde ingå i avtalen.¹³ Nystén-Haarala, Lee & Lehto konstaterar dock i en artikel från år 2010, som bygger på denna SOPO-rapport, att mekanismer för att implementera ändringar trots allt ofta inte tas in i avtal. En orsak antogs vara att vissa företag föredrar att sköta affärsverksamheten utifrån relationen sna-

⁵ Macaulay 1963, Mähönen 2000 s. 213 ff, Macneil 2001 s. 144 f, s. 228 och Sund-Norrgård 2011 s. 102. Se även Argyres & Mayer 2007 s. 1062: "bilateral dependency is associated with more extensive explication of roles and responsibilities of the parties to a contract, more discussion of communication procedures, more explicit provision for decision rights and dispute resolution and/or more extensive contingency planning."

⁶ Annola 2003 s. 31, s. 49 f.

⁷ Haapio 2000 s. 50 ff, Pohjonen 2005 s. 12 och Haapio, *JFT* 2007 s. 41. Se därtill Visuri & Pohjonen, *DL* 2006 om s.k. avtalskunnande och avtalshantering (*Contract Management*) i projektverksamhet mellan företag.

⁸ Se t.ex. Brown 1956 och Haapio, *JFT* 2007 s. 40.

⁹ Se Ervasti, *DL* 2012 s. 108, s. 110 jämte hänvisningar.

¹⁰ SOPO-rapporten s. 11 ff.

¹¹ Nystén-Haarala, Lee & Lehto 2010 s. 463 och SOPO-rapporten s. 11 ff.

¹² För information om begreppet *hardship*, se punkt 3.2.2.

¹³ SOPO-rapporten s. 19 f. Se också De Silva 2010 s. 73: "Provisions to allow and regulate contract variations should be a standard feature of all contracts."

rare än utifrån avtalet. Relationer byggs dock i vissa fall upp endast mellan specifika personer i företagen, varvid problem uppstår om en nyckelperson flyttar över till andra uppgifter.¹⁴

Också en annan finsk undersökning inom livscykelverksamhet kan kort presenteras. Det var fråga om två separata projekt: dels en skola och en simhall jämte den service som där producerades, dels byggandet och upprätthållandet av infrastruktur för rening av avfallsvatten.¹⁵ I dessa avtal som Tieva & Junnonen granskade ingick i viss mån klausuler för att beakta olika ändringar i omständigheterna, t.ex. *hardship*-klausuler. Tvister skulle i det ena projektet i första hand lösas genom förhandlingar och i andra hand genom skiljeförfarande. I det andra projektet var det däremot huvudsakligen fråga om tvistlösning i domstol.¹⁶

Tieva har därtill presenterat en annan undersökning där syftet var att definiera de centrala dragen i långvariga avtalsförhållanden inom fastighets- och byggnadsbranschen. För ändamålet intervjuades 11 jurister och personer i ledande ställning.¹⁷ De flesta ansåg att flexibilitet är viktigt i långvariga avtal och att olika frågor måste kunna lösas via samarbetsförfaranden under projektets gång. Vid *hardship* var det självklart att förhandla med den andra parten.¹⁸ Tvister löstes dock ofta i Helsingfors tingsrätt eller i skiljeförfarande, även om majoriteten av de intervjuade också hade använt sig av medling eller var positivt inställda till medling.¹⁹

För min doktorsavhandling "Lojalitet i licensavtal" granskade jag 61 licensavtal.²⁰ Licensavtalen kunde generellt beskrivas som omfattande och detaljerade och t.ex. omförhandlingsklausuler fanns endast i en del av dem.²¹ Tvistlösningen i över hälften av licensavtalen bestod av skiljeförfarande. I fem av avtalen skulle dock parterna i första hand sträva efter att lösa tvister via inbördes förhandlingar innan ett skiljeförfarande blev aktuellt. I materialet fanns därtill två avtal med en tre-stegsmodell som möjliggjorde skiljeförfarande först då *inter partes* förhandlingar och medling inte hade gett resultat. Också traditionell domstolsprocess förekom i vissa avtal, med eller utan krav på förhandlingar som ett första steg i arbetet med att lösa tvisten. Ett avtal ställde såväl krav på förhandlingar som medling innan en rättegång kunde bli aktuell.²²

Att skiljeförfarande är populärt framgår också av resultaten i den s.k. Roschier Disputes Index-undersökningen från år 2010 om fakta och trender inom tvistlösning i Sverige och Finland. Det är en oberoende marknadsundersökning av 135 företag i Sverige och Finland som är baserad på intervjuer med chefsjurister, verkställande direktörer, ekonomichefer och bolagsjurister. Enligt undersökningen föredrog de flesta företagen skiljeförfarande som tvistlösningsmetod. Det fanns dock ett intresse också för alternativ tvistlösning. Endast 10 % av de finska företagen uppgav ändå att de för närvarande använder sig av medling eller andra typer av alternativa tvistlösningsmetoder. Bland de svenska företagen var denna andel 18 %. Undersökningen genomfördes under perioden 10.5. – 25.8.2010.²³ En uppföljande undersökning av 146 företag, Roschier Disputes Index 2012,

¹⁴ Nystén-Haarala, Lee & Lehto 2010 s. 462, s. 473 f. Se därtill Markus 2001 s. 73.

¹⁵ Tieva & Junnonen 2005 s. 7, s. 50 f.

¹⁶ Tieva & Junnonen 2005 s. 64 ff, s. 69 f, s. 74 ff.

¹⁷ Tieva, *LM* 2009 s. 934 f.

¹⁸ Tieva, *LM* 2009 s. 943 ff. För några utländska undersökningar som bl.a. lyfter fram relationens betydelse i affärsverksamhet, se Macaulay 1963, Weintraub 1992, Winn 1994, Upham 1994, Johnson, McMillan & Woodruff 2002, Mayer & Argyres 2004, Eckhard & Mellewig 2005, Kautonen & Welter 2005 och Argyres & Mayer 2007.

¹⁹ Tieva, *LM* 2009 s. 947 ff.

²⁰ Se Sund-Norrgård 2011 s. 27 för ytterligare information.

²¹ Sund-Norrgård 2011 s. 144 f, s. 149. I min undersökning ingick dock inga intervjuer med avtalsparterna eller de jurister som upprättat avtalen, varför det givetvis kvarstår en möjlighet att avtalen i praktiken har fullgjorts på ett mer flexibelt sätt.

²² Sund-Norrgård 2011 s. 149 ff.

²³ Roschier Disputes Index 2010 s. 4 f, s. 8.

genomfördes under perioden 2.1. – 9.3.2012. Fortsättningsvis föredrog de flesta företagen skiljeförfarande som tvistlösningsmetod. Under de senaste 12 månaderna hade 19 % av de finska företagen använt sig av medling eller annan ADR, medan andelen bland de svenska var 11 %.²⁴

Det kan också påpekas att Centralhandelskammarens skiljedomsinstitut år 2012 mottog 69 ansökningar om skiljeförfarande, jämfört med 14 ansökningar år 1998. Även om antalet ansökningar förvisso inte har ökat precis varje år (år 2003 var de t.ex. 61 stycken, medan de år 2004 var nere i 36),²⁵ så finns det inget som tyder på att skiljeförfarandet tappat mark till förmån för t.ex. medling.

3 Konfliktlösningen i långvariga samarbetsavtal

3.1 Kort om mekanismerna

Med begreppet konflikt avses normalt meningsskiljaktigheter mellan två parter. Om denna (civil)konflikt har befriats från alla juridiskt icke-relevanta faktorer är det fråga om en tvist. Terminologin är dock något vacklande.²⁶ Mekanismerna för att lösa konflikter kan indelas på olika sätt. Grundtyperna utgörs dock av förhandlingar mellan parterna, medling eller förlikningsförfarande, skiljeförfarande och domstolsprocess.²⁷

Även om skiljeförfarande fortfarande är en mycket populär tvistlösningsmetod, torde det vara korrekt att påstå att betydelsen av alternativ konflikt- eller tvistlösning (*alternative dispute resolution*, ADR) har ökat på senare tid.²⁸ Begreppet kan dock ges olika betydelse. Om man väljer att inte inkludera just skiljeförfarande i begreppet²⁹ torde medling (*mediation*) utgöra det viktigaste alternativa förfarandet för tvistlösning.³⁰

I jämförelse med traditionell tvistlösning, såsom domstolsprocess och skiljeförfarande, har bl.a. följande fördelar med alternativ tvistlösning betonats i doktrinen: det är billigt, snabbt och flexibelt, fokus ligger på annat än juridik – såsom parternas behov – eftersom ingen domare deltar. Det finns sålunda större möjligheter att bibehålla relationen intakt, eftersom slutresultatet utgör en kompromiss.³¹ Kritiken mot alternativ tvistlösning tar t.ex. fasta på att förfarandena inte lyckas eliminera skillnader i parternas styrkeförhållanden, utan den starkare parten kan komma att diktera slutresultatet.³²

3.2 Omförhandling och hardship

3.2.1 Omförhandlingsklausulen och AvtL 36 §

Tanken med en omförhandlingsklausul (*renegotiation clause*) är att ge en avtalspart rätt att omförhandla en eller flera klausuler i ett befintligt avtal utan inblandning av utomstående. Att omförhandla avtal bottnar i en strävan att nå en ”affärsmässig” avtalsändring som är nödvändig för att avtalsförhållandet ska kunna bestå.³³ En omförhandlingsklausul gör det därmed möjligt för parterna

²⁴ Roschier Disputes Index 2012 s. 3 f, s. 6, s. 8.

²⁵ Se Centralhandelskammarens skiljedomsinstitut, Statistik, <http://arbitration.fi/se/statistik-2/>.

²⁶ Ervasti, *LM* 2000 s. 1238 och Ervasti 2001 s. 16 f, s. 34 f.

²⁷ Ervasti 2001 s. 20 och Ervasti, *DL* 2012 s. 112 f.

²⁸ Ervasti, *JFT* 2011 s. 267.

²⁹ Se Koulu 2005 s. 25 ff.

³⁰ Se t.ex. Ervasti 2001 s. 26.

³¹ Ervasti, *LM* 2000 s. 1245 f och Ervasti 2001 s. 28 ff jämte hänvisningar.

³² Koulu 2001 s. 262 och Ervasti 2001 s. 31 f jämte hänvisningar.

³³ Se Grönfors 1995 s. 12, s. 21 ff, s. 36 f, s. 59 där han också skiljer omförhandling av ett existerande avtal från förhandlingar om ett nytt avtal genom ”idén om en sammanhållande ram”. Begreppet omförhandling kan enligt honom användas om det existerande avtalet fungerar som en ram, eller åtminstone delvis som en modell, för det nya avtalet.

att under samarbetets gång själva beakta ändrade förhållanden och modifiera avtalet i behövlig omfattning. De behöver därmed t.ex. inte förlita sig på att oskäliga villkor ska komma att korrigeras utifrån den allmänna skälighetsprincipen i AvtL 36 §.³⁴

För att jämkning ska kunna aktualiseras på basis av AvtL 36 § krävs att ett avtalsvillkor är oskäligt eller att dess tillämpning skulle leda till oskälighet. Utgångspunkten är att själva avtalet består och domstolen (endast) ändrar avtalsinnehållet så att det blir skäligt, även om avtalet i sista hand förvisso kan förordnas att förfalla. Domstolen ska ta ställning till frågan om jämkning utifrån en helhetsbedömning där alla omständigheter som kan påverka frågan beaktas, dvs. såväl avtalsinnehållet som relevanta omständigheter utanför avtalet.³⁵ Redan ordalydelsen i AvtL 36 § gör det klart att ”parternas ställning” är relevant i denna helhetsbedömning. För att ett avtal mellan jämlika avtalsparter ska bli föremål för jämkning krävs en stor obalans; åtminstone i finsk rätt jämkas normalt inte avtal mellan jämlika parter. I praktiken är det i stället (standard)avtal mellan, i synnerhet ekonomiskt, ojämliga parter som jämkas.³⁶ Även om det av ordalydelsen i AvtL 36 § också följer att såväl förhållandena då rättshandlingen företogs som därefter ska beaktas vid en prövning av oskäligheten, är det som utgångspunkt endast i undantagsfall som senare ändringar i förhållandena faktiskt leder till jämkning.³⁷

Det är sålunda en osäker strategi för jämlika avtalsparter att förlita sig på en framtida jämkning i domstol. Hagstrøm ser dock en möjlighet att tillämpa AvtL 36 § då den ena parten åberopar en omförhandlingsklausul i en situation där den andra parten inte medverkar på ett lojalt sätt för att lösa tvistefrågan, dvs. vägrar omförhandla. Det vore därmed möjligt att betrakta tröskeln för jämkning enligt AvtL 36 § som lägre just för att en omförhandlingsklausul ingår i avtalet.³⁸ Synpunkten är logisk, eftersom en omförhandlingsklausul därmed ges rättslig verkan. Det är också möjligt att flexibla avtal med omförhandlingsklausuler, medvetna luckor etc. kan tolkas som att parterna accepterar avtalsändringar. Detta kunde medföra att en domare lättare jämkar sådana avtal än avtal av mer heltäckande natur.³⁹

I sammanhanget kan också den s.k. förutsättningsläran kort nämnas. Förutsättningsläran har t.ex. i svensk doktrin betraktats som ett komplement till AvtL:s ogiltighetsregler, eftersom den gör det möjligt för avtalsparter att i större omfattning komma ur avtal med hänvisning till oförutsedda omständigheter.⁴⁰ Ramberg & Ramberg anser dock att förutsättningsläran kan vara teoretiskt intressant, medan dess praktiska betydelse är begränsad.⁴¹ I norsk och dansk rätt förefaller förutsättningsläran ha fortsatt betydelse,⁴² medan man i Finland över lag har förhållit sig mer restriktiv till den.⁴³ T.ex. Äm-

³⁴ Se t.ex. Lehrberg 2008 s. 17 f, s. 46 ff.

³⁵ Se t.ex. HD 2001:27 och Wilhelmsson 2008 s. 118 f.

³⁶ Se t.ex. RP 247/81 rd s. 3, s. 14 f, Hemmo 2003 s. 64 ff, Vedenkannas, *LM* 2008 s. 226 och Wilhelmsson 2008 s. 122 f.

³⁷ Se t.ex. Vedenkannas, *LM* 2008 s. 225.

³⁸ Hagstrøm 2011 s. 324 där han bl.a. nämner avgörandet Rt. 1990 s. 284 av Norges Høyesterett (som gäller tomtinlösning). Se också s. 306 i samma källa om att avgörandet i fråga ”viser at til og med en avvisende holdning til å finne forhandlingsløsninger kan være argument mot den som senere krever revisjon av avtalen i medhold av generalklausulen.” Se också Hemmo 2008 s. 365 om att en omförhandlingsklausul betonar avtalsparternas plikt att agera lojalt då störningar uppstår.

³⁹ Runesson 1996 s. 420 f och Hemmo 2005 s. 138 ff. Jfr Sacklén, *JT* 1996–97 s. 381 f, s. 391.

⁴⁰ Lehrberg 2008 s. 106 f där han också bl.a. diskuterar de rekvisit som måste uppfyllas för att en förutsättning ska kunna anses rättsligt relevant.

⁴¹ Ramberg & Ramberg 2010 s. 198.

⁴² För norsk rätts del, se t.ex. Hagstrøm 2011 s. 260 ff. För dansk rätts del, se t.ex. Hansen 2008 s. 150: ”Trods flere aflivningsforsøg synes forudsætningslæren fortsat ... at spille en rolle som kontraktretligt ræsonnement eller *tankeskema*.”

mälä har lyft fram den oklara skiljelinjen mellan AvtL 36 § och betydelsen av förutsättningar och hon ser ingen orsak att betona förutsättningarna i en situation där ett avtal till följd av ändrade förhållanden har blivit oskäligt och därmed kan jämkas.⁴⁴ Hemmo poängterar dock att även om förutsättningsläran inte i Finland har fått fotfäste på samma sätt som i övriga Norden, så innebär detta inte att parternas förutsättningar saknar betydelse. Förutsättningarna har betydelse åtminstone när avtal tolkas, i och med att de på ett centralt sätt har inverkat på partens beslut att förbinda sig genom avtalet.⁴⁵

Det kan ytterligare påpekas att det i doktrinen diskuteras om det i nordisk avtalsrätt kan anses existera, eller borde existera, en allmän avtalsrättslig princip om rätt till förtida uppsägning på "viktig grund". Vilka konkreta omständigheter som då skulle kunna anses relevanta är oklart.⁴⁶

3.2.2 Hardship enligt PECL, DCFR och Unidroit Principles

3.2.2.1 Inledning

Från den renodlade omförhandlingsklausulen kan särskiljas *hardship*-klausulen som kan beskrivas som "ett avtal om att avtala". *Hardship*-klausulen är ofta uppbyggd så att parterna ska omförhandla avtalet om de händelser som nämns i klausulen inträffar. Om omförhandlingen lyckas gäller avtalet med den överenskomna modifieringen. Om omförhandlingen misslyckas medför klausulen ofta att avtalet upphör eller att tvisten hänskjuts till något tvistlösningsorgan.⁴⁷

Hardship-klausulen används sålunda i syfte att inleda en omförhandling om riskfördelningen i situationer där ändrade förhållanden har gjort det svårare eller ekonomiskt mer betungande att fullgöra avtalet än vad som ursprungligen var tänkt, även om det i sig inte är fråga om situationer som kvalificerar som *force majeure*.⁴⁸ Gränsdragningen mellan *force majeure* och *hardship* kan vara svår,⁴⁹ men det ska också påpekas att en tydlig åtskillnad mellan begreppen sannolikt inte heller behövs: Det kan t.ex. inte uteslutas att en *hardship*-klausul har relevans också vid *force majeure*.

Omförhandling till följd av *hardship* följer av diverse artiklar i PECL, Unidroit Principles och DCFR. De kan påpekas att också i t.ex. ICC:s modellklausul "ICC Hardship Clause 2003", som långt bygger på regleringen i Unidroit Principles, åläggs parterna en skyldighet att till följd av *hardship* omförhandla avtalet "within a reasonable time of the invocation of this Clause". Lyckas omförhandlingen inte har den part som åberopat klausulen i fråga rätt att säga upp avtalet.⁵⁰

Den numera upphävda ICC Publication No 421 Force Majeure and Hardship ålade parterna en förhandlingstid på 90 dagar. Alternativen om omförhandlingen misslyckades var att avtalet förblev i kraft i sin ursprungliga form, att en icke-bindande rekommendation skulle erhållas av tredje man, eller att tvisten skulle avgöras i domstol eller skiljedomstol.

⁴³ Se Taxell 1972, s. 86, s. 153 f, s. 208, Telaranta 1990 s. 377 och Ämmälä 1990 s. 263 ff. Observera därtill Wilhelmsson 2008 s. 130 som anser att förutsättningsläran "har haft ett visst, men begränsat inflytande också i vårt land".

⁴⁴ Ämmälä 1990 s. 272 f jämte hänvisningar.

⁴⁵ Hemmo, *DL* 1996 s. 336. Se också Hemmo 2008 s. 230 ff.

⁴⁶ Se t.ex. Runesson 1996 s. 369 ff och Lehrberg 2008 s. 45 f, s. 94 jämte hänvisningar.

⁴⁷ Jokela, *LM* 1977 s. 135 ff, Jokela, *DL* 1978 s. 137 f, s. 141 ff, Nystén-Haarala 1998 s. 43, s. 45, Hedwall 2004 s. 181, Bruserud 2009 s. 15 ff och Robertson 2009 s. 62. Se därtill artikel 6:111.2 i PECL, artikel 6.2.3 i Unidroit Principles och DCFR III. – 1:110.3.

⁴⁸ Lando & Beale 2000 s. 324. Se även Edlund 2009 s. 435 ff.

⁴⁹ Lando & Beale 2000 s. 324.

⁵⁰ Se också s. 16 ff ("Notes") i ICC Force Majeure Clause 2003/ICC Hardship Clause 2003.

Det är möjligen på sin plats att kort motivera varför just PECL, Unidroit Principles och DCFR diskuteras i artikeln, eftersom deras status kan betecknas som något oklar. PECL och Unidroit Principles är t.ex. inte internationella konventioner eller andra bindande instrument, utan kan beskrivas som produkter av forskares arbete. Ett uttalat mål med PECL är dock att få till stånd en modern europeisk *lex mercatoria*, dvs. en europeisk handelsrätt.⁵¹ Harmoniseringen mot en europeisk avtalsrätt har fortsatt i form av DCFR, som i viss omfattning kan beskrivas som en reviderad (och betydligt mer omfattande) version av PECL. Det är fråga om europeiska privaträttsliga principer, definitioner och modellregler som är tänkta att fungera som en ”verktygsback” för lagstiftare.⁵² Inte heller DCFR har erhållit politiskt godkännande av någon instans på nationell eller europeisk nivå, utan det är fråga om en akademisk text.⁵³

Även om den praktiska relevansen av dessa instrument också kan betecknas som något oklar – det är t.ex. inte helt lätt att få en klar uppfattning om hur mycket de *de facto* används i praxis – kan PECL och Unidroit Principles sannolikt anses vara av samma typ som handelsbruk. Unidroit Principles har fått stor spridning och har tillämpats vid många internationella skiljeförfaranden. I doktrinen har principerna t.o.m. ansetts ha potential att fungera som en framtida global avtalsrätt. Såväl Unidroit Principles som PECL har därtill i vissa fall ansetts betydelsefulla trots att parterna själva inte har hänvisat till dem.⁵⁴

3.2.2.2 Omförhandling till följd av hardship

Enligt artikel 6:111.2 i PECL är parterna skyldiga att tillgripa omförhandling i syfte att jämka eller säga upp avtalet, ifall prestationen blir synnerligen betungande på grund av ändrade förhållanden (*hardship*). Det är fråga om att förhindra att den ena avtalsparten måste stå för alla kostnader som uppkommer till följd av en oförutsedd händelse i en situation där avtalet saknar adekvata klausuler som reglerar frågan.⁵⁵ Samtidigt är det (enligt artikel 6:111.1 i PECL) uttryckligen *inte* meningen att en part ska undgå en skyldighet att fullgöra avtalet till följd av att kostnaderna för att själv prestera har ökat eller värdet av den prestation han mottar har minskat.⁵⁶ Dessa är normala risker som följer av affärsverksamhet.

⁵¹ Se t.ex. Lando & Beale 2000, Introduction xxiv och Ramberg & Herre 2009 s. 85 ff. Se därtill Sisula-Tulokas 2005 b s. 429 f om Unidroit Principles och PECL som modellagar och *soft law*. Jfr Moss 2007 s. 21 som anser att Unidroit Principles snarare fungerar som de *restatements* som utges av the American Law Institute i USA.

⁵² Se DCFR 2009 Outline Edition s. 3 f, s. 7 ff, s. 23 ff, s. 30 ff, DCFR 2009 Volume 1 s. 1, s. 3 f, s. 10 ff, s. 15 ff, Schulze & Wilhelmsson 2008 s. 157 och Beale, *JFT* 2009 s. 203 ff. För information om kritik som har framförts mot DCFR i doktrinen, se t.ex. Schulze & Wilhelmsson 2008, Wilhelmsson 2008, Grundmann 2008, Mak 2008, Smits 2008, Sefton-Green 2008 och Eidenmüller 2009.

⁵³ Se DCFR 2009 Outline Edition s. 6 och DCFR 2009 Volume 1 s. 3. Arbetet mot en europeisk avtalsrätt fortsätter alltså, se t.ex. KOM(2010)348 slutlig.

⁵⁴ Se t.ex. Schovsbo 2001 s. 63 f i fråga om immaterialrättsliga avtal med en internationell anknytning. Se också Sisula-Tulokas 2005 b s. 430 jämte hänvisningar om att Unidroit Principles har använts i internationella skiljeförfaranden också när parterna inte har hänvisat till dem. Observera ytterligare databasen Unilex on CISG & Unidroit Principles, www.unilex.info, för relevanta avgöranden från domstolar och skiljedomstolar, Ramberg & Herre 2009 s. 87 samt Bonell 2008 s. 26: ”the UNIDROIT Principles as such could be adopted in the form of a model law, possibly in the context of a broader and even more ambitious project, such as the preparation of a ‘Global Commercial Code’.”

⁵⁵ Lando & Beale 2000 s. 323 f.

⁵⁶ Se även artikel 6.2.1 i Unidroit Principles och DCFR III. – 110.1.

För att ändrade förhållanden ska kunna tillmätas rättslig relevans krävs enligt artikel 6:111.2 i PECL (samt enligt artikel 6.2.2 i Unidroit Principles) att avtalsbalansen rubbas väsentligt, att förändringen har skett efter tidpunkten för avtalet, att den drabbade parten inte vid tidpunkten för avtalet rimligtvis hade kunnat räkna med händelsen, att händelsen står utanför den drabbade partens kontroll (endast i Unidroit Principles) och, slutligen, att det inte är lämpligt att den drabbade parten ska stå risken i fråga. Om inte parterna inom skälig tid lyckas nå en överenskommelse, kan en domstol enligt artikel 6:111.3 i PECL besluta om datum och villkor för avtalets upphörande eller jämka avtalet. En part som vägrar att omförhandla eller avbryter en omförhandling i strid med principen om *good faith and fair dealing* kan bli skadeståndsskyldig.

Enligt DCFR III. – 1:110 kan en vägran att omförhandla vid *hardship* däremot inte leda till skadeståndsskyldighet. I kommentaren konstateras i stället specifikt att

”It does not impose an obligation to negotiate but makes it a requirement for a remedy under the Article that the debtor should have attempted in good faith to achieve a reasonable and equitable adjustment by negotiation. There is no question of anyone being forced to negotiate or being held liable in damages for failing to negotiate.”⁵⁷

Omförhandlingsplikten till följd av *hardship* enligt artikel 6:111.2 i PECL kräver enligt kommentaren till PECL exceptionella omständigheter. Det påpekas vidare att i och med att framför allt långvariga avtal ingås i en ekonomisk kontext som förändras med tiden, är det inte meningen att enbart en sådan senare förändring ska ge rätt till en avtalsändring på basis av *hardship*. Domstolen ska ingripa i situationer där avtalet är föremål för genomgripande händelser som leder till att kostnaderna för avtalsuppfyllelsen blir orimliga för den ena parten.⁵⁸

Kravet på exceptionella omständigheter för att åberopa *hardship* framgår dock inte explicit av ordalydelsen i PECL, vilket har upplevts som ett missförhållande. Saken har därför korrigerats i DCFR III. – 1:110 som ger domstolen rätt att besluta om jämkning eller datum och villkor för upphörande av en förpliktelse om uppfyllelsen till följd av exceptionella ändringar i omständigheterna uppenbarligen blir oskälig (*manifestly unjust*). Enligt kommentaren till DCFR ska det då vara fråga om så stor obalans mellan avtalsparternas prestationer att själva grunden för avtalet har rubbats (*The whole basis of the contractual relationship can be regarded as completely overturned by events*).⁵⁹

De höga kraven för att *hardship* ska anses föreligga enligt t.ex. PECL och DCFR, liksom det faktum att någon direkt omförhandlingsplikt till följd av *hardship* inte finns inom ramen för DCFR, motiverar att parterna själva tänker igenom sin situation och inkluderar en vederbörlig omförhandlingsklausul i sitt samarbetsavtal.

3.2.3 Omförhandlingsklausulens betydelse och utformning

Ur flera av de i artikeln presenterade undersökningarna framgår förvisso att avtalsparter ofta omförhandlar oberoende av om avtalet förpliktar därtill eller inte: ekonomiska motiv driver parterna att arbeta för en tillfredsställande avtalsförändring, eftersom de behöver samarbetet för att kunna nå sina mål.⁶⁰ Omförhandlingsplikten har ibland också ansetts vara baserad på internationell avtalspraxis.⁶¹ Det har därtill påpekats att långvariga affärsrelationer som bygger på ett beroendeförhållande mellan parterna kräver att avtalet kontinuerligt jämkas och omprövas för att fungera, varför

⁵⁷ DCFR 2009 Volume 1 s. 712 f. Se också artikel 6.2.3 i Unidroit Principles.

⁵⁸ Lando & Beale 2000 s. 324 f.

⁵⁹ DCFR 2009 Volume 1 s. 713.

⁶⁰ Grönfors 1995 s. 62, s. 65 f och Sacklén, *JT* 1996–97 s. 392 f.

⁶¹ Taxell 1997 s. 52 och Nystén-Haarala 1998 s. 44 f.

omförhandling snarare kan ses som en förutsättning än som en plikt.⁶² Lojalitetsprincipen kan då medföra en rätt att kräva omförhandling trots att avtalet saknar en omförhandlingsklausul.⁶³

Målet för en jurist måste ändå vara att upprätta avtal som fungerar möjligast väl. Bästa sättet att säkerställa plikten/rätten till omförhandling är också att i avtalet ta in en fungerande omförhandlingsklausul. I långvariga samarbetsavtal kan man med fog förvänta sig avtalsrelevanta förändringar i framtiden, varför det är naturligt att skriva in en omförhandlingsklausul i avtalet.⁶⁴

Själva omförhandlingen måste vara seriös, annars är den inte meningsfull. Parterna ska anstränga sig att utbyta rationella argument och genuint vara inställda på att jämka relationen. I annat fall är det inte möjligt att få till stånd en ändring av avtalet som kan accepteras av bägge parter. Den löpande verksamheten inom ramen för avtalet ska därtill kunna fortgå under omförhandlingstiden.⁶⁵ För att en omförhandlingsklausul ska fungera väl måste den därför vara tillräckligt specifik.⁶⁶

I och med att klausulens utformning kan påverka bedömningen av *när* det finns skäl att omförhandla, kan en exempelförteckning över sådana situationer – t.ex. av typen *hardship* – med fördel ingå. I fråga om långvariga samarbetsavtal som bygger på beroenden mellan parterna, där man snarare gemensamt bär risken än fokuserar på att fördela den, kan det också finnas orsak att vid *force majeure* sträva att omförhandla och modifiera relationen.⁶⁷

Det kan särskilt påpekas att en omförhandlingsklausul också kan upprättas så att den blir tillämplig när endera parten har fått oväntade fördelar. Omförhandlingsklausulen kan därtill upprättas så att det blir synligt för utomstående att parterna strävar efter att själva behålla kontrollen över avtalsmodifieringen: de kan t.ex. klart skriva in att ingen domstol eller skiljenämnd ska ha rätt att modifiera avtalet. Självklart kan det också löna sig att skriva in följderna av att omförhandlingen inte leder till önskat resultat, eftersom en överenskommelse om att omförhandla inte i sig ger några garantier för att en lösning nås på ett problem. Har man då inte i klausulen reglerat hur man ska förhålla sig om omförhandlingen misslyckas, är utgångspunkten att avtalet, i enlighet med *pacta sunt servanda*, förblir i kraft i sin ursprungliga form.⁶⁸ Detta är knappast ett optimalt resultat i en situation

⁶² Grönfors 1995 s. 45 f, Nystén-Haarala 1998 s. 35 och Macneil 2001 s. 196 ff.

⁶³ Se Nassar 1995 s. 22: "Parties are ... required to renegotiate and adjust their contractual undertakings irrespective of the existence of a clause to that effect. This is an offshoot of the parties' duty to cooperate in good faith in their implementation of the contract." Se även Grönfors 1995 s. 39, s. 61 ff, Macneil 2001 s. 141 ff och Sund-Norrgård 2011 s. 79 f. Jfr Jokela, *DL* 1978 s. 171, Hansen 2008 s. 127 och Edlund 2009 s. 442.

⁶⁴ Goetz & Scott 1983 s. 972 f, Pöyhönen 1988 s. 374, Grönfors 1995 s. 21 ff och Taxell 1997 s. 52. Observera dock Lehrberg 2008 s. 69 ff som uppmärksammar risken med att "spontana omförhandlingar" mellan avtalsparterna minskar, samt att "bestående avtalsförhållanden konserveras" till skada för konkurrens och förnyelse inom branschen, till följd av omförhandlingsklausuler.

⁶⁵ Nassar 1995 s. 175 ff och Sohlberg, *JT* 1995–96 s. 974, s. 977. Jfr Jokela, *DL* 1978 s. 147 f.

⁶⁶ Se t.ex. Lehrberg 2008 s. 142 f, s. 215 som för de flesta fall förespråkar omförhandlingsklausuler med "ett någorlunda snävt och klart avgränsat tillämpningsområde".

⁶⁷ Nassar 1995 s. 22 f, s. 219 och Sund-Norrgård 2011 s. 82. Se också Lehrberg 2008 s. 51: "Klausulen kan också vara begränsad till mycket kvalificerade situationer, till exempel där särskilt svårutsebara omständigheter av *force majeure*-karaktär har inträffat och fått mycket ingripande konsekvenser."

⁶⁸ Utgångspunkten är här att avtalets ordalydelse i sig är klar så att parterna faktiskt vet vad som följer av avtalet. Omförhandling kan självklart också anses som en vettig form av tvistlösning t.ex. då tvisten egentligen gäller hur en oklar avtalsklausul ska tolkas. Strikt taget är det dock inte här mera fråga om *ändring* av avtalet till följd av omförhandling. Se om detta Lehrberg 2008 s. 62 ff, s. 91 f. Se också artikel 6:111.1 i PECL, artikel 6.2.1 i Unidroit Principles och

där avtalet inte fungerar. En möjlighet är att skriva in att misslyckade förhandlingar leder till att frågan avgörs av en tredje part. En annan möjlighet är att ge parterna rätt att omedelbart avsluta avtalsförhållandet till följd av misslyckade förhandlingar. En tredje möjlighet är att en skyldighet att betala avtalsvite följer av en parts vägran att omförhandla. Sådana hot om repressalier har i doktrinen ansetts inverka positivt på parternas vilja att nå en kompromiss.⁶⁹

Det finns dock en fara med olika hot: tilliten kan urholkas och viljan att få samarbetsavtalet att fungera kan minska än mer. Det går inte att tvinga någon att samarbeta. En parts vilja att omförhandla seriöst torde däremot bli större om han inser risken med att låta bli: det är självklart möjligt att en utomstående tvistlösare, t.ex. en domare, löser frågan på ett sätt som ur partens synvinkel är mer ofördelaktigt än resultatet av omförhandlingen hade varit. Det finns ingen garanti för att domen faktiskt förstår avtalet.⁷⁰ En domstols- eller skiljedomstolsprocess är också dyr och långsam i jämförelse med omförhandlingar *inter partes*.⁷¹

För att öka den praktiska nyttan av omförhandlingsklausulen borde i den ingå en skyldighet för en part att omedelbart kontakta och informera den andra parten så snart svårigheter uppstår med tanke på det fortsatta samarbetet. Innan omförhandlingen inleds ska vardera parten till den andra parten lämna ett skriftligt och motiverat förslag till en lösning av frågan. Parterna kan med fördel explicit åläggas att därefter förbinda sig att efter bästa förmåga och med iakttagande av lojalitet omförhandla avtalet i behövlig omfattning.⁷²

Ifall den seriösa omförhandlingen inte leder till ett för bägge parter tillfredsställande resultat kan det vara en välfungerande lösning att därefter behandla frågan i ett samarbetsorgan till vilket vardera parten utser två medlemmar. Detta samarbetsorgan ska efter bästa förmåga och med iakttagande av lojalitet omförhandla avtalet i behövlig omfattning.⁷³

Först i sista hand kan det bli aktuellt med uppsägningsrätt eller tvistlösning av utomstående. Primär tvistlösningsmetod ska då inte utgöras av skiljeförfarande eller rättegång i domstol, utan av medling.

3.3 Medling

3.3.1 Kort om begreppet

Det finns olika definitioner på medling.⁷⁴ Med begreppet avses dock ett förfarande som är, mer eller mindre, frikopplat från rättsskipningen.⁷⁵ Den utomstående partens, dvs. medlarens, roll är att hjälpa parterna att nå en lösning via förhandlingar. Det är sålunda parternas intressen och inte rättsreglerna som ska dominera denna konfliktlösning som kan liknas vid en organiserad förhandling.⁷⁶ Resultatet av medlingen är inte bindande, men kan fastställas i domstol.⁷⁷

DCFR III. – 110.1 om partens skyldighet att som utgångspunkt fullgöra avtalet trots att fullgörelsen har försvårats.

⁶⁹ Grönfors 1995 s. 86, Sacklén, *JT* 1996–97 s. 388 ff, Nystén-Haarala 1998 s. 45 och Hemmo 2005 s. 142 ff.

⁷⁰ Runesson 1996 s. 421.

⁷¹ Se Ervasti, *DL* 2012 s. 106 f där han bl.a. konstaterar att rättegångskostnaderna i närmare hälften av de tvistemål som i Finland går ända till huvudförhandling är större än det intresse som parterna tvistar om. Se också Lehrberg 2008 s. 78.

⁷² Se t.ex. Sohlberg, *JT* 1995–96 s. 974.

⁷³ Se även Jokela, *DL* 1978 s. 168, Sohlberg, *JT* 1995–96 s. 975 f och Grönfors 1995 s. 86.

⁷⁴ Se t.ex. Knuts 2006 s. 76 f.

⁷⁵ Knuts 2006 s. 4.

⁷⁶ Knuts 2006 s. 77 och Nylund 2010 s. 182, s. 188 f.

⁷⁷ Pohjonen 2001 s. 62. Se även kapitel 3 i lag om medling i tvistemål och stadfästelse av förlikning i allmänna domstolar 29.4.2011/394.

Det händer saker inom medling på europanivå. Kommissionen framlade år 2002 en grönbok om alternativa system för tvistlösning inom civil- och handelsrätt⁷⁸ och år 2004 utkom en europeisk uppförandekod för medlare.⁷⁹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/52/EG om vissa aspekter på medling på privaträttens område gavs i maj år 2008. Fokus i artikeln ligger dock på den medling som administreras av Finlands Advokatförbund, dvs. medling i enlighet med Regler för Finlands Advokatförbunds förlikningsförfarande.⁸⁰

En motsvarande modell hittas i Norge. Medlingen följer då Den Norske Advokatforenings regler for mekling.⁸¹ I Danmark har Advokatrådet, dvs. Advokatsamfundets styrelse, grundat det s.k. Mediationsinstituttet som förmedlar medling och har gett ut Regler for mediation.⁸²

För Sveriges del kan medling i enlighet med Regler för Stockholms Handelskammars Medlingsinstitut⁸³ nämnas och t.ex. Västsvenska Handelskammaren har slutit ett avtal med medlingsinstitutet CEDR om att, med ensamrätt i Sverige, erbjuda utbildning för medlare.⁸⁴ Också lag (2011:860) om medling i vissa privaträttsliga tvister förtjänar att uppmärksammas. Lagen gäller enligt dess 1 § medling i privaträttsliga tvister där förlikning är tillåten, dock inte medling eller förlikningsverksamhet inom ramen för ett mål hos domstol, annan myndighet eller skiljenämnd. Enligt Regeringens proposition 2010/11:128 (Propositionens huvudsakliga innehåll, s. 1) gör den nya lagen medling mer attraktiv som tvistlösningsmetod bl.a. genom att talefrister och preskriptionstider inte löper under pågående medling, genom att medlare åläggs tystnadsplikt samt genom att en överenskommelse som träffats i medling ska kunna förklaras verkställbar av tingsrätt. Det är fråga om att i svensk rätt genomföra det i artikeln redan nämnda Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/52/EG om vissa aspekter på medling på privaträttens område.

Finlands Advokatförbunds förlikningsförfarande kan karaktäriseras som fasilitativt i och med att strävan är att identifiera parternas intressen och sammanjämka dem. Parterna ska själva hitta en lösning och medlarens uppgift är inte att delge sin personliga åsikt i frågan.⁸⁵ Förfarandet kan också karaktäriseras som en form av institutionell medling, dvs. en typ av medling som sker i en viss organisations regi. Institutionell tvistlösning baseras på frivillighet och konsensus. Från institutionell tvistlösning kan särskiljas *ad hoc* medling, som helt saknar förfaranderegler, liksom olika nämndeförfaranden där det är fråga om rättsskipningsmässig alternativ tvistlösning.⁸⁶ Förfarandet i Försäkringsnämnden, som har beskrivits som ”ett i princip privat rättsskipningsmässigt ADR-förfarande”, kan nämnas som ett exempel på det sistnämnda.⁸⁷ Därtill finns s.k. domstolsanknuten medling, som på senare tid har rönt stor uppmärksamhet i doktrinen, och som kan karaktäriseras

⁷⁸ Se KOM(2002)196 slutlig.

⁷⁹ Se http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_code_conduct_en.htm.

⁸⁰ Den information om förfarandet som används i artikeln hittas, om inte annat separat anges, på Finlands Advokatförbunds hemsida <http://www.asianajajaliitto.fi>. Medlingsreglerna hittas på <http://www.asianajajaliitto.fi/asianajotoiminta/sovintomenettely>. Det kan påpekas att också t.ex. Centralhandelskammarens skiljedomsinstitut medlar tvister som har uppstått i näringslivet. Skiljedomsinstitutet har inte skilda medlingsregler, utan parterna kan fritt överenskomma om de regler som ska iakttas. Se <http://arbitration.fi/se/utseende-av-medlare/>.

⁸¹ Se <http://www.advokatforeningen.no/Advokatroller1/Oppdrag/Advokatmekler/Regler-for-mekling-ved-advokat/>.

⁸² Se http://www.mediationsinstitut.dk/files/pdf/DK/Mediationsinstitutets_regler.pdf.

⁸³ Se http://www.sccinstitute.se/filearchive/1/12754/web_a4_medling_sv.pdf.

⁸⁴ Se <http://www.handelskammaren.net/sv/Kalender/Goteborg/2013/Mars/medlarutbildning-i-affarsjuridiska-tvister-forts/>.

⁸⁵ Se Ervasti, *LM* 2000 s. 1252 ff jämte hänvisningar. Se därtill Komi 2010 s. 22.

⁸⁶ Ervasti, *JFT* 2005 s. 544 f och Knuts 2006 s. 78, s. 87.

⁸⁷ Ervasti, *JFT* 2005 s. 545. Se även Sisula-Tulokas 2005 a om förfarandet i Försäkringsnämnden.

som en kombination av rättsskipning och medling.⁸⁸ Här ska nämnas lag om medling i tvistemål och stadfästelse av förlikning i allmänna domstolar 29.4.2011/394. Den tillämpas enligt 1 § på medling i tvistemål och tvistiga ansökningsärenden i allmänna domstolar. I kapitel 3 finns bestämmelser om stadfästelse av förlikning vid medling utanför domstol så att den blir verkställbar.

3.3.2 Reglerna för Finlands Advokatförbunds förlikningsförfarande

Reglerna för Finlands Advokatförbunds förlikningsförfarande blir tillämpliga då ett avtal om förlikningsförfarande – eller en klausul i något annat avtal – som parterna har ingått föreskriver att förfarandet ska genomföras i överensstämmelse med dem. Utgångspunkten är att parterna också gemensamt kommer överens om vem som ska verka som medlare. De administrativa uppgifterna i anslutning till förfarandet handhas av förlikningsnämnden vid Finlands Advokatförbud.

Förlikningsförfarandet inleds då parterna skriftligen meddelar detta till förlikningsnämnden eller direkt vänder sig till den advokat som de har utsett som medlare. Om endast den ena parten har anhängit om att förfarandet ska inledas ska förlikningsnämnden informera sig om den andra partens samtycke. Utan ett sådant samtycke inleds inte något förlikningsförfarande. Förlikningsnämnden kan också på gemensam begäran av parterna göra en framställning om den advokat som ska verka som medlare.

Som medlare kan endast fungera en advokat som fått utbildning i att verka som medlare och som antecknats i den förteckning över medlare som förlikningsnämnden för. I förlikningsförfarandet ska de vägledande reglerna för advokatsed iaktas i tillämpliga delar.

Medlaren ska vara opartisk och obunden och ska eftersträva att snabbt och effektivt främja ett förlikningsförfarande. Medlaren är bunden av advokatens tystnadsplikt och kan, om inte annat avtalats, föra konfidentiella diskussioner också separat med vardera parten och motta material av parterna på villkor att den andra parten inte får kunskap om materialet. Också parterna är skyldiga att hålla förlikningsförfarandet hemligt. Med parternas samtycke kan medlaren uppskatta det sannolika avgörandet av rättsfrågan eller ge parterna ett förlikningsförslag.

Då förfarandet inleds ska medlaren informera parterna om grunderna för sin debitering. Om annat inte har avtalats svarar vardera parten för sina egna förlikningskostnader, och till hälften för medlarens kostnader. Parterna har rätt att använda ombud eller biträde vid förlikningsförfarandet och en part kan när som helst meddela medlaren att man inte önskar fortsätta förlikningsförfarandet, varvid det avslutas. Annars avslutas förfarandet genom ett skriftligt förlikningsavtal mellan parterna eller genom att medlaren meddelar att en fortsättning av medlingsförfarandet inte är motiverad.

Reglerna ger en bild av ett vettigt, flexibelt och sannolikt relativt billigt system för tvistlösning. Reglerna för förlikningsförfarandet samt en modell för förlikningsavtal och klausul om förlikningsförfarande finns därtill lätt tillgängliga i elektronisk form på Finlands Advokatförbunds hemsida. Man kunde därmed anta att förfarandet tillämpas i många tvister.

3.3.3 Medlingens (im)popularitet

En granskning ger dock vid handen att Finlands Advokatförbunds förlikningsförfarande *de facto* inte har använts särskilt mycket. Enligt betänkandet av kommittén för utveckling av domstolsväsendet 2003:3 hade förfarandet från år 1998 fram till hösten år 2003 totalt använts endast i 14 ärenden, varav förlikning hade nåtts i 13 ärenden.

I en artikel i tidskriften Advokaatti från år 2010 konstateras också att förlikningsförfarandet inte riktigt har tagit fart. I artikeln siar man dock om ett ökat behov av medling i framtiden och understryker vikten av advokaternas medlingskunnande.⁸⁹ Enligt uppgift per e-post från Finlands Advokatförbund 16.5.2012 har mängden förlikningsförfaranden också ökat, även om detta inte statistiskt kan verifieras. Någon nyare statistik finns nämligen inte att tillgå, eftersom advokaterna med

⁸⁸ Se t.ex. Knuts 2006 s. 5 ff och Ervasti, *JFT* 2011 s. 268 ff.

⁸⁹ Komi 2010 s. 22.

hänvisning till sin sekretessplikt inte delger förbundet information om de förlikningsförfaranden som de handhar.

Även om en ökning har skett, torde det vara korrekt att anta att användningen av förfarandet inte heller i dag är särskilt omfattande. En delorsak till det bristande intresset kan säkerligen utgöras av att medlingsutbildningen av jurister inte är särskilt utbredd i Finland och övriga Norden. Förteckningen över medlare som förs av förlikningsnämnden vid Finlands Advokatförbund består i dag förvisso av 267 namn (uppdaterad 5.2.2013),⁹⁰ vilket får betecknas som en ganska hög siffra. Medlingsutbildningen i fråga riktar sig dock till blivande medlare, varför jurister som endast har för avsikt att fungera som ombud inte kommer i åtnjutande av den. På universiteten ligger huvudsakligt fokus i undervisningen i processrätt på traditionell rättegång, trots att jurister i arbetslivet löser de flesta problem via olika förhandlingar.⁹¹

Det är sålunda möjligt att jurister saknar tillräcklig kunskap om medling och inte förstår att rekommendera medling för sina klienter. Andra orsaker till det bristande intresset för medling kan givetvis vara att advokaterna inte anser att förfarandet fungerar, liksom att medling är mindre lukrativt för advokaterna i jämförelse med annan typ av tvistlösning.⁹²

4 Sammanfattning och slutsatser

Enligt doktrinen ökar antalet omförhandlingar.⁹³ Också vissa av de i artikeln presenterade undersökningarna visar att tvistlösningen i praktiken ofta består av diskussioner och omförhandlingar. Då tvisten är ett faktum är det med andra ord inte alltid tillfredsställande med ett avtal som endast föreslår skiljeförfarande som tvistlösningsmetod. Detta är i synnerhet fallet för långvariga samarbetsavtal där parterna strävar mot ett gemensamt mål. För denna typ av avtal borde ett modernare tänkesätt anammas. Avtalen ska betraktas som flexibla processer som följer tiden. Det är naturligt att omförhandla dem under avtalstiden, eftersom de annars inte fungerar. Följaktligen borde en genomtänkt omförhandlingsklausul skrivas in i avtalen.

Att ett visst intresse finns för medling eller annan alternativ tvistlösning framgår av de i artikeln presenterade undersökningarna. I popularitet kommer medlingen dock inte ens i närheten av skiljeförfarandet. Skiljeförfarandet har på senare tid rönt stor uppmärksamhet också i finsk doktrin. Förvisso är skiljeförfarandet i många fall att föredra framom traditionell domstolsprocess. Min uppfattning är dock att det centralaste är att inse vikten av att inte låta olika svårigheter gå så långt att man står inför en fullskalig process i domstol eller skiljedomstol. För långvariga samarbetsavtal borde det vara naturligt att tvister som inte kan lösas *inter partes* ska lösas via medling för att möjliggöra ett fortsatt samarbete. Men där är vi inte ännu. Vi är inte tillräckligt moderna.

Källor

Annola, Vesa: *Sopimuksen dynaamisuus*, Vaasa 2003 (Annola 2003).

Argyres, Nicholas & Mayer, Kyle J.: "Contract Design as a Firm Capability: An Integration of Learning and Transaction Cost Perspectives", *Academy of Management Review* 2007 s. 1060–1077 (Argyres & Mayer 2007).

⁹⁰ Se

http://www.asianajajaliitto.fi/sv/advokatverksamhet/forlikningsforfarandet/lista_over_medlare/.

⁹¹ Se om detta Nylund 2010 s. 192 f som även nämner masterutbildningen i medling vid Köpenhamns universitet. För information om viss medlingsutbildning på universitetsnivå i Finland, se Finlands forum för medling på adressen <http://www.sovittelu.com/koulutus/index.php>.

⁹² Se t.ex. Knuts 2006 s. 89.

⁹³ Se Jokela, *DL* 1978, 141, Wilhelmsson, *Oikeus* 1985, 168, Sohlberg, *JT* 1995–96, 972, Hemmo 2005 s. 142 och Lehrberg 2008 s. 52.

- Beale, Hugh: "From Draft Common Frame of Reference to Optional Instrument", *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 2009 s. 203–212 (Beale, *JFT* 2009).
- Betänkande av kommittén för utveckling av domstolsväsendet 2003:3.
- Bonell, Michael Joachim: "The CISG, European Contract Law and the Development of a World Contract Law", *American Journal of Comparative Law* 2008 s. 1–28 (Bonell 2008).
- Brown, Louis M.: "The Law Office – A Preventive Law Laboratory", *University of Pennsylvania Law Review* 1956 s. 940–953 (Brown 1956).
- Bruserud, Herman: *Hardshipklausuler*, Oslo 2009 (Bruserud 2009).
- Centralhandelskammarens skiljedomsinstitut, Statistik, <http://arbitration.fi/se/statistik-2/>. Informationen hämtades 13.8.2012.
- Centralhandelskammarens skiljedomsinstitut, Utseende av medlare, <http://arbitration.fi/se/utseende-av-medlare/>. Informationen hämtades 29.1.2013.
- DCFR. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR) Outline Edition, Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group), Based in part on a revised version of the Principles of European Contract Law, Christian von Bar m.fl. (ed.), Munich 2009 (DCFR 2009 Outline Edition).
- DCFR. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference, Full Edition Volume 1, Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group), Based in part on a revised version of the Principles of European Contract Law, Christian von Bar & Eric Clive (ed.), Munich 2009 (DCFR 2009 Volume 1).
- De Silva, Sam: "A Practical Guide to Contract Management", *Computer and Telecommunications Law Review* 2010, s. 68–75 (De Silva 2010).
- Den Norske Advokatforenings regler for mekling, <http://www.advokatforeningen.no/Advokatroller1/Oppdrag/Advokatmekler/Regler-for-mekling-ved-advokat/>. Informationen hämtades 29.1.2013.
- Eckhard, Bjoern & Mellewigt, Thomas: Contractual Functions and Contractual Dynamics in Inter-Firm Relationships: "What We Know and How to Proceed", *Paper accepted for presentation at the Academy of Management*, USA 2005, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=899527 (Eckhard & Mellewigt 2005). Informationen hämtades 5.2.2013.
- Edlund, Hans Henrik: "Imbalance in Long-Term Commercial Contracts", *European Review of Contract Law* 2009 s. 427–445 (Edlund 2009).
- Eidenmüller, Horst: "Party Autonomy, Distributive Justice and the Conclusion of the Contracts in the DCFR", *European Review of Contract Law* 2009 s. 109–131 (Eidenmüller 2009).
- Eisenberg, Melvin A.: "Why There Is No Law Of Relational Contracts", *Northwestern University Law Review* 2000 s. 805–821 (Eisenberg 2000).
- Ervasti, Kaijus: "Tuomioistuinten ulkopuolinen riitojen ratkaisu – Näkökulmia vaihtoehtoihin konfliktinratkaisumenetelmiin", *Lakimies* 2000 s. 1237–1263 (Ervasti, *LM* 2000).
- Ervasti, Kaijus: "Konfliktit ja vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät", i *Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät*, Soile Pohjonen (toim.), Helsinki 2001 s. 13–38 (Ervasti 2001).
- Ervasti, Kaijus: "Kommer den alternativa tvistlösningen att europeiseras?", *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 2005 s. 544–559 (Ervasti, *JFT* 2005).
- Ervasti, Kaijus: "Utvecklingslinjer för rättsmedling i Finland", *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 2011 s. 267–289 (Ervasti, *JFT* 2011).
- Ervasti, Kaijus: "Konfliktidiagnoosi osana konfliktinhallintaa", *Defensor Legis* 2012 s. 104–115 (Ervasti, *DL* 2012).

- Europeisk uppförandekod för medlare 2004,
http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_code_conduct_en.htm. Informationen hämtades 17.8.2012.
- Finlands Advokatförbund, <http://www.asianajajaliitto.fi>.
- Finlands forum för medling, <http://www.sovittelu.com/koulutus/index.php>. Informationen hämtades 12.6.2012.
- Goetz, Charles J. & Scott, Robert E.: "Principles of Relational Contracts", *Virginia Law Review* 1981 s. 1089–1150 (Goetz & Scott 1981).
- Goetz, Charles J. & Scott, Robert E.: "The Mitigation Principle: Toward a General Theory of Contractual Obligation", *Virginia Law Review* 1983 s. 967–1024 (Goetz & Scott 1983).
- Gordon, Robert W.: "Macaulay, Macneil, and the Discovery of Solidarity and Power in Contract Law", *Wisconsin Law Review* 1985 s. 565–579 (Gordon 1985).
- Grundmann, Stefan: "The Structure of DCFR – Which Approach for Today's Contract Law?", *European Review of Contract Law* 2008 s. 225–247 (Grundmann 2008).
- Grönfors, Kurt: *Avtal och omförhandling*, Stockholm 1995 (Grönfors 1995).
- Haapio, Helena: "Sopimukset, sopimustoiminta ja juristin muuttuvat tehtävät kansainvälisessä kaupassa", i *Kansainvälisestä kaupasta, juhlaulkaisu Tuula Ämmälä 2.11.2000*, Antti Aine & Anne Kumpula (toim.), Turku 2000 s. 37–71 (Haapio 2000).
- Haapio, Helena: "An Ounce of Prevention... – Proactive Legal Care for Corporate Contracting Success", *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 2007 s. 39–68 (Haapio, *JFT* 2007).
- Hagstrøm, Viggo: *Obligasjonsrett*, 2. utgave, Oslo 2011 (Hagstrøm 2011).
- Hansen, Ole: *Den entrepriseretlige hjemmelsproblem – modsætningsforhold eller fællesskab?*, København 2008 (Hansen 2008).
- Hedwall, Mattias: *Tolkning av kommersiella avtal*, andra upplagan, Stockholm 2004 (Hedwall 2004).
- Hemmo, Mika: "Irtisanomisvapaus ja pitkäkestoiset liikesopimukset", *Defensor Legis* 1996 s. 328–346 (Hemmo, *DL* 1996).
- Hemmo, Mika: *Sopimusoikeus II*, Helsinki 2003 (Hemmo 2003).
- Hemmo, Mika: *Sopimusoikeus III*, Helsinki 2005 (Hemmo 2005).
- Hemmo, Mika: *Sopimusoikeuden oppikirja*, Helsinki 2008 (Hemmo 2008).
- Häyhä, Juha: *Sopimus, laki ja vakuutustoiminta*, Helsinki 1996 (Häyhä 1996).
- Häyhä, Juha: "Lojaliteettiperiaate ja sopimusoppi", *Defensor Legis* 1996 s. 313–327 (Häyhä, *DL* 1996).
- ICC Publication No 421. Force Majeure and Hardship.
- ICC Force Majeure Clause 2003/ICC Hardship Clause 2003,
http://www.iccbooks.com/Home/force_majeure.aspx.
- Johnson, Simon, McMillan, John & Woodruff, Christopher: "Courts and Relational Contracts", *Journal of Law, Economics and Organization* 2002 s. 221–275 (Johnson, McMillan & Woodruff 2002).
- Jokela, Heikki: "Ulkomaankaupan sopimusoikeuden kehityslinjoja", *Lakimies* 1977 s. 109–140 (Jokela, *LM* 1977).
- Jokela, Heikki: "Kestosopimusten sopeuttaminen muuttuneisiin olosuhteisiin", *Defensor Legis* 1978 s. 133–171 (Jokela, *DL* 1978).
- Kautonen, Teemu & Welter, Friederike: "Trust in small-firm business networks in East and West Germany", i *Trust and Entrepreneurship: a West-East Perspective*, Hans-Hermann Höhmann & Friederike Welter (ed.), UK–USA 2005 s. 219–234 (Kautonen & Welter 2005).
- Knuts, Gisela: *Förfarandegarantier vid domstolsanknuten medling*, Helsingfors 2006 (Knuts 2006).
- KOM(2002)196 slutlig, Grönbok om alternativa system för tvistlösning inom civil- och handelsrätt (framlagd av kommissionen), Bryssel 19.4.2002.

- KOM(2010)348 slutlig, Grönbok från kommissionen om politiska alternativ för främjandet av en europeisk avtalsrätt för konsumenter och företag, Europeiska kommissionen, Bryssel 1.7.2010.
- Komi, Tiina: "Sovittelun tarve kasvaa", *Advokaatti* 6/2010 s. 22–23 (Komi 2010).
- Koulu, Risto: "Vaihtoehtona attraktiivinen riidanratkaisu?", i *Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät*, Soile Pohjonen (toim.), Helsinki 2001 s. 259–280 (Koulu 2001).
- Koulu, Risto: "Vaihtoehtoisen riidanratkaisun teoriaa ja tutkimusta", i *Conflict Management – Riidanratkaisun uusi maailma*, Santtu Turunen (toim.), Helsinki 2005 s. 19–64 (Koulu 2005).
- Lando, Ole & Beale, Hugh (ed.): *Principles of European Contract Law, Parts I and II*, Prepared by The Commission on European Contract Law, The Netherlands 2000 (Lando & Beale 2000).
- Lees, Matthew: "Contract, Conscience, Communitarian Conspiracies and Confucius: Normativism Through the Looking Glass of Relational Contract Theory", *Melbourne University Law Review* 2001 s. 82–121 (Lees 2001).
- Lehrberg, Bert: *Omförhandlingsklausuler*, Andra upplagan, Stockholm 2008 (Lehrberg 2008).
- Lista över medlare,
http://www.asianajaliitto.fi/sv/advokatverksamhet/forlikningsforfarandet/lista_over_medlare/. Informationen hämtades 5.2.2013.
- Macaulay, Stewart: "Non-contractual Relations in Business: A Preliminary Study", *American Sociological Review* 1963 s. 1–19 (Macaulay 1963).
- Macaulay, Stewart: "Relational Contracts Floating on a Sea of Custom? Thoughts about the Ideas of Ian Macneil and Lisa Bernstein", *Northwestern University Law Review* 2000 s. 775–804 (Macaulay 2000).
- Macaulay, Stewart: "The Real and the Paper Deal: Empirical Pictures of Relationships, Complexity and the Urge for Transparent Simple Rules", *The Modern Law Review Limited* 2003 s. 44–79 (Macaulay 2003).
- Macneil, Ian: "Relational Contract: What we do and do not know", *Wisconsin Law Review* 1985 s. 483–525 (Macneil 1985).
- Macneil, Ian: *The Relational Theory of Contract: Selected Works of Ian Macneil*, David Campbell (ed.), London 2001 (Macneil 2001).
- Mak, Chantal: "The Constitution of a Common Frame of Reference for European Contract Law", *European Review of Contract Law* 2008 s. 553–565 (Mak 2008).
- Markus, M Lynne: "Toward a Theory of Knowledge Reuse: Types of Knowledge Reuse Situations and Factors In re", *Journal of Management Information Systems* 2001 s. 57–93 (Markus 2001).
- Mayer, Kyle J. & Argyres, Nicholas S.: "Learning to Contract: Evidence from the Personal Computer Industry", *Organization Science* 2004 s. 394–410 (Mayer & Argyres 2004).
- Mediationsinstitutet. Regler for mediation,
http://www.mediationsinstitutet.dk/files/pdf/DK/Mediationsinstitutets_regler.pdf. Informationen hämtades 29.1.2013.
- Mertz, Elizabeth: "An Afterword: Tapping the Promise of Relational Contract Theory – 'Real' Legal Language and A New Legal Realism", *Northwestern University Law Review* 2000 s. 909–936 (Mertz 2000).
- Moss, Giuditta Cordero: "International Contracts between Common Law and Civil Law: Is Non-state Law to Be Preferred? The Difficulty of Interpreting Legal Standards Such as Good Faith", *Global Jurist* 2007 s. 1–38 (Moss 2007).
- Mähönen, Jukka: "Good Faith and Fair Dealing' ja lojaliteettivelvollisuus", i *Kansainvälisestä kaupasta, juhlaulkaisu Tuula Ämmälä 2.11.2000*, Antti Aine & Anne Kumpula (toim.), Turku 2000 s. 203–231 (Mähönen 2000).
- Nassar, Nagla: *Sanctity of Contracts Revisited. A Study in the Theory and Practice of Long-Term International Commercial Contracts*, Netherlands 1995 (Nassar 1995).

- Nylund, Anna: "Medling och jurister: Att lära gamla hundar sitta", i *Codex 70 år – Festskrift 2010* s. 182–194 (Nylund 2010).
- Nystén-Haarala, Soili: *The Long-Term Contract*, Helsinki 1998 (Nystén-Haarala 1998).
- Nystén-Haarala, Soili, Lee, Nari & Lehto, Jukka: "Flexibility in Contract Terms and Contract Processes", *International Journal of Managing Projects in Business* 2010 s. 462–478 (Nystén-Haarala, Lee & Lehto 2010).
- Pohjonen, Soile: "Konfliktien ratkaisu oikeusjärjestelmässä ja inhimillisessä vuorovaikutuksessa", i *Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät*, Soile Pohjonen (toim.), Helsinki 2001 s. 61–82 (Pohjonen 2001).
- Pohjonen, Soile: "Ennakoiva oikeus – dialogista oikeutta", i *Ex ante – ennakoiva oikeus*, Soile Pohjonen (toim.), Helsinki 2005 s. 11–44 (Pohjonen 2005).
- Pöyhönen, Juha: *Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu*, Helsinki 1988 (Pöyhönen 1988).
- Ramberg, Jan & Herre, Johnny: *Internationella köplagen (CISG). En kommentar*, tredje upplagan, Stockholm 2009 (Ramberg & Herre 2009).
- Ramberg, Jan & Ramberg Christina: *Allmän avtalsrätt*, åttonde upplagan, Stockholm 2010 (Ramberg & Ramberg 2010).
- Regeringens proposition 2010/11:128. Medling och förlikning – ökade möjligheter att komma överens, Stockholm den 14 april 2011 (Sverige).
- Regler för Finlands Advokatförbunds förlikningsförfarande, <http://www.asianajajaliitto.fi/asianajotoiminta/sovintomenettely>. Informationen hämtades i maj 2012.
- Regler för Stockholms Handelskammarens Medlingsinstitut, http://www.sccinstitute.se/filearchive/1/12754/web_a4_medling_sv.pdf. Informationen hämtades 29.1.2013.
- Robertson, Donald: "Force Majeure Clauses", *Journal of Contract Law* 2009 s. 62–82 (Robertson 2009).
- Roschier Disputes Index 2010, <http://www.roschier.com/files/0d0fd7c6e093f7b804fa0150b875b868.pdf>. Informationen hämtades 20.8.2012.
- Roschier Disputes Index 2012, <http://www.roschier.com/files/c9892a989183de32e976c6f04e700201.pdf>. Informationen hämtades 20.8.2012.
- RP 247/1981 rd. Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagstiftning om jämkning av rättshandlingar.
- Runesson, Eric M.: *Rekonstruktion av ofullständiga avtal. Särskilt om köplagens reglering av risken för ökade prestationskostnader*, Stockholm 1996 (Runesson 1996).
- Sacklén, Mats: "Om avtal och omförhandling", *Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet* 1996–97 s. 380–393 (Sacklén, JT 1996–97).
- Schovsbo, Jens: *Immaterialretsaftaler. Fra kontrakt til status i kontraktsretten*, København 2001 (Schovsbo 2001).
- Schulze, Reiner & Wilhelmsson, Thomas: "From the Draft Common Frame of Reference towards European Contract Law Rules", *European Review of Contract Law* 2008 s. 154–168 (Schulze & Wilhelmsson 2008).
- Sefton-Green, Ruth: "Sense and Sensibilities: The DCFR and the Preservation of Cultural and Linguistic Plurality", *European Review of Contract Law* 2008 s. 281–303 (Sefton-Green 2008).
- Sisula-Tulokas, Lena: "Alternativ tvistlösning: Modell Försäkringsnämnden", i *Conflict Management – Riidanratkaisun uusi maailma*, Santtu Turunen (toim.), Helsinki 2005 s. 269–283 (Sisula-Tulokas 2005 a).

- Sisula-Tulokas, Lena: "Kansainvälistyvä sopimusoikeus", i *Kaavoitus, rakentaminen, varallisuus, Juhlajulkaisu Vesa Majamaa 1945 – 28/12 – 2005*, Tapani Lohi (toim.), Helsinki 2005 s. 423–435 (Sisula-Tulokas 2005 b).
- Smits, Jan M.: "The Draft-Common Frame of Reference, Methodological Nationalism and the Way Forward", *European Review of Contract Law* 2008 s. 270–280 (Smits 2008).
- Sohlberg, Stig: "Omförhandling – och sedan?", *Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet* 1995–96 s. 972–978 (Sohlberg, *JT* 1995–96).
- SOPO – Sopimusosaaminen teollisuuden elinkaari- ja palvelutoiminnassa. Sopimusosaaminen liiketoiminnassa "Corporate Contracting Capabilities" (CCC) tutkimuskonsortion loppuraportti 1.1.2006–30.4.2008, Tekes (SOPO-rapporten).
- Speidel, Richard E.: "The Characteristics and Challenges of Relational Contracts", *Northwestern University Law Review* 2000 s. 823–846 (Speidel 2000).
- Suchman, Mark C.: "The Contract as Social Artifact", *Law and Society Review* 2003 s. 91–135 (Suchman 2003).
- Sund-Norrgård, Petra: *Lojalitet i licensavtal*, Helsingfors 2011 (Sund-Norrgård 2011).
- Taxell, Lars Erik: *Avtal och rättsskydd*, Åbo 1972 (Taxell 1972).
- Taxell, Lars Erik: *Avtalsrätt. Bakgrund, Sammanfattning, Utblick*, Stockholm 1997 (Taxell 1997).
- Telaranta, K. A.: *Sopimusoikeus*, Helsinki 1990 (Telaranta 1990).
- The Principles of European Contract Law, Prepared by the Commission on European Contract Law 1999. Text in English (PECL).
- Tieva, Antti: "Kiinteistö- ja rakennusalan pitkäkestoiset liikesopimukset", *Lakimies* 2009 s. 934–955 (Tieva, *LM* 2009).
- Tieva, Antti & Junnonen, Juha-Matti: "Elinkaaritoteutuksen sopimusoikeudelliset ulottuvuudet", *Teknillisen korkeakoulun rakentamistalouden laboratorion raportteja* 231, Espoo 2005 (Tieva & Junnonen 2005).
- Upham, Frank K.: "Speculations on Legal Informality: On Winn's 'Relational Practices and the Marginalization of Law'", *Law and Society Review* 1994 s. 233–241 (Upham 1994).
- Unidroit Principles of International Commercial Contracts 2010, International Institute for the Unification of Private Law, Rome 2010 (Unidroit Principles).
- Unilex on CISG & Unidroit Principles, www.unilex.info.
- Vedenkannas, Matti: "Kumppanuus ja julkiset hankinnat", *Lakimies* 2008 s. 212–229 (Vedenkannas, *LM* 2008).
- Visuri, Kerttuli & Pohjonen, Soili: "Sopimusosaamisen haasteet projektitoiminnassa", *Defensor Legis* 2006 s. 798–810 (Visuri & Pohjonen, *DL* 2006).
- Västsvenska Handelskammaren, Medlarutbildning i affärsjuridiska tvister fortsättning, <http://www.handelskammaren.net/sv/Kalender/Goteborg/2013/Mars/medlarutbildning-i-affarsjuridiska-tvister-forts/>. Informationen hämtades 29.1.2013.
- Weintraub, Russell J.: "A Survey of Contract Practice and Policy", *Wisconsin Law Review* 1992 s. 1–60 (Weintraub 1992).
- Whitford, William C.: "Ian Macneil's Contribution to Contracts Scholarship", *Wisconsin Law Review* 1985 s. 454–560 (Whitford 1985).
- Wilhelmsson, Thomas: "Sopimukset keskittyvässä talouselämässä", *Oikeus* 1985 s. 164–171 (Wilhelmsson, *Oikeus* 1985).
- Wilhelmsson, Thomas: "Questions for a Critical Contract Law – and a Contradictory Answer: Contract as Social Cooperation", i *Perspectives of Critical Contract Law*, Thomas Wilhelmsson (ed.), England–USA 1993 s. 9–52 (Wilhelmsson 1993).
- Wilhelmsson, Thomas: *Standardavtal och oskäliga avtalsvillkor*, Helsingfors 2008 (Wilhelmsson 2008).

- Winn, Jane Kaufman: "Relational Practices and the Marginalization of Law: Informal Financial Practices of Small Businesses in Taiwan", *Law and Society Review* 1994 s. 193–229 (Winn 1994).
- Ämmälä, Tuula: Edellytyksen merkityksestä sopimusoikeudessa, i *Juhlajulkaisu Juhani Kyläkallio 1930 – 14/3 – 1990*, Huttunen, Saarnilehto & Tuomisto (toim.), Turku 1990 s. 263–275 (Ämmälä 1990).